

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

ТІЩЕНКОВА С. О.,

кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри загальноправових
дисциплін
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 341.23:342

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-3-2-1>

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті досліджено стан правового забезпечення міграційних процесів у сучасному глобалізованому світі, представлено огляд окремих аспектів правового захисту мігрантів. Проаналізовано ризики, які несе в собі масова трудова міграція українців як для нашої країни, так і для країн-реципієнтів. Доведено необхідність пошуку балансу інтересів країн-донорів і країн-реципієнтів із належним правовим забезпеченням міграційної політики на міждержавному рівні.

Ключові слова: міграційна політика, правове забезпечення міграційних процесів, права трудових мігрантів.

В статье исследовано состояние правового обеспечения миграционных процессов в современном глобализированном мире, представлено обзор проблемных аспектов правовой защиты мигрантов. Проанализированы риски, которые несет в себе массовая трудовая миграция украинцев как для нашей страны, так и для стран-реципиентов. Доказана необходимость поиска баланса интересов стран-доноров и стран-реципиентов с должным правовым обеспечением миграционной политики на межгосударственном уровне.

Ключевые слова: миграционная политика, правовое обеспечение миграционных процессов, права трудовых мигрантов.

The article examines the state of legal support of migration processes in the modern globalized world, provides an overview of the problematic aspects of the legal protection of migrants. Analyzed the risks posed by the mass labor migration of Ukrainians, both for our country and for recipient countries. Proved the need to find a balance of interests of donor countries and recipient countries with proper legal support of migration policy at the intergovernmental level.

Key words: migration policy, legal support of migration processes, rights of migrant workers.

Вступ. Міжнародна міграція населення, що супроводжується активним перерозподілом демографічного потенціалу, трудових ресурсів і людського капіталу, а також трансформацією расових, етнічних і культурних характеристик країн і регіонів світу, є однією з ключових складових частин сучасного процесу соціально-економічної глобалізації. Період новітньої історії, що розпочався з останньої чверті ХХ ст. й триває досі, не даремно нази-

вають «ерою міграції», тим самим віддаючи належне особливій ролі міграційних процесів у світовому розвитку [1, с. 31]. Близько чверті мільярда осіб постійно проживають за межами країн, де народилися: це небували з початку ХХ ст. кількісні показники переселенців.

Так, загальна чисельність міжнародних мігрантів у світі збільшилася з 77 млн осіб у 1960 р. до 222 млн в 2010 р, а за останні вісім років цей показник збільшився ще більш ніж на 50 млн. За результатами дослідження, проведеного у 2018 р. Центром економічної стратегії (ЦЕС), Україна входить до першої десятки країн-донорів міжнародних мігрантів у світі. Автори дослідження вважають, що число українських гостарбайтерів сягає сьогодні 4 млн осіб, а бажання постійно працювати за кордоном виявляють 16% працездатного населення України. І найбільш потужним фактором, який спричиняє відтік трудових ресурсів із нашої країни, є, звичайно, економічний: українці шукають більш високої оплати праці [2].

Водночас позитивним у зовнішній трудовій міграції українців є те, що більшість зароблених за кордоном коштів повертаються в Україну. Ці кошти підтримують курс національної валюти та фінансують споживання домогосподарств. Таким чином, одна з найбільших європейських країн із багатими природними та людськими ресурсами, культурою та індустріальними традиціями значною мірою «тримається» завдяки некваліфікованій праці своїх громадян за кордоном.

За даними Держприкордонслужби, з 2001 р. тенденція руху українців-заробітчан через кордон не змінюється: щорічно виїзд перевищує в'їзд. Насправді ж обсяги міграційних потоків є набагато більшим, ніж ті, які представлені офіційною статистикою. І якщо такі темпи трудової міграції зберігатимуться в найближчі п'ять-десять років, то наслідки стануть незворотними для країни, адже є велика небезпека остаточного переїзду мігрантів за кордон із сім'ями, і тоді вони перетворяться на емігрантів, і переказувати кошти в Україну вже не буде сенсу. Залишаться лише пенсіонери й особи, зайняті в сільському господарстві, що остаточно підтвердить наш статус «аграрної наддержави», населення якої, за оцінками експертів, не перевищуватиме 15–20 млн осіб.

Дослідженню трудової міграції у світовому вимірі присвячено праці таких зарубіжних учених, як Г. Кроулі (Н. Crawley, 2013) [3], А.П. Дамм (А. Piil Damm, 2016) [4], Х. Рюст (J. Ruist, 2015) [5]. Вони піддають ґрунтовному аналізу численні фінансові, соціальні, політичні, культурні та інші проблеми переміщення та перебування біженців у країнах-реципієнтах. Захист трудових прав мігрантів був і залишається у полі зору таких українських дослідників, як В. Євдокимов [6], Н. Кучменко [7], Є. Малиновська [8], Ю.М. Чугуєвська [9]. В окремих працях наголошується, що вимоги системи безпеки ЄС суперечать міркуванням дотримання прав людини та надання допомоги, що вимагає інституційного урегулювання взаємних обов'язків сторін міжнародних відносин щодо регулювання міграції біженців у країнах міграційної пари, зокрема укладання бі- та мультilaterальних угод, спрямованих на створення механізмів контролю міграційних переміщень біженців і шукачів притулку в умовах постконфліктного стану розвитку держави [6, с. 60].

Постановка завдання. Українські мігранти, котрі перебувають за кордоном, в т. ч. у країнах Європейського Союзу, доволі часто стикаються із проявами нетерпимості щодо себе на національному ґрунті, порушенням трудових прав та інших основних прав і свобод тільки тому, що в них інші громадянство, національність і віросповідання. Вони навіть не повною мірою усвідомлюють свої права і механізми їх захисту.

Саме тому зараз як ніколи гостро стоїть питання вивчення цієї проблеми та її всебічного висвітлення, насамперед для підвищення можливостей захисту прав наших співвітчизників в інших країнах. Відповідно метою дослідження є виявлення проблемних аспектів правового забезпечення міграційних процесів у сучасному глобалізованому світі, зокрема захисту українських мігрантів за кордоном. Водночас потребує ґрунтового дослідження і проблема колізії міжнародного та національного права у галузі регулювання міжнародних міграційних процесів: суперечність між необхідністю збереження суверенітету держави-ре-

ципієнта для мігрантів і приматом прав людини, на якому, власне, і вибудовується міжнародне право.

Результати дослідження. Міграційні процеси в умовах глобалізації економіки є незмінним предметом політичних дебатів і серйозного занепокоєння країн-реципієнтів щодо економічного, соціодемографічного та мовно-культурного навантаження. В окремих густо населених мігрантами країнах вимога забезпечення обов'язкового приймання біженців і створення умов для їх розміщення і гуманітарного забезпечення посилює негативні настрої та дезінтеграційні прагнення. В останні десять років найбільший міграційний приріст спостерігався у Німеччині, Франції, Італії та Великій Британії, що пов'язано з найвищими показниками людського розвитку. Стабільним від'ємним міграційним приростом характеризується Румунія.

Міграційні потоки трудових мігрантів з України в цей же період були спрямовані переважно на Польщу, Чехію, Литву, тоді як громадяни цих країн були орієнтовані на пошук роботи у країнах із більш потужною економікою. Зростаючими тенденціями частки іммігрантів характеризується Кіпр, у якому кожні п'ять років за досліджуваний період частка іммігрантів зростає на 2,2 пункта, Іспанія – на 2,1, Ірландія – 1,9, Швеція, Німеччина, Австрія, Італія та Велика Британія – в середньому на 1,4 пункта [6, с. 57].

Повертаючись до проблеми захисту прав трудових мігрантів, зауважимо, що найбільше випадків дискримінації щодо українців в останні кілька років зафіксовано саме в Польщі. Найбільш кричущими є випадки, коли група поляків напала на будинок у Гданську, в якому проживали українські працівники (в т. ч. дві жінки і двоє дітей); у місті Сьрода-Велькопольська роботодавець вивіз і залишив на лавці свою робітницю-українку, у котрої на робочому місці стався інсульт, не надавши їй першу допомогу і не викликавши лікарів; правоохоронці посилюють перевірку українців, яким із червня 2017 р. вже не потрібні візи для в'їзду в Польщу і ЄС; керівництво продуктового супермаркету у місті Барлінек вивісило таблицю з написом про окрему особисту перевірку кожного українця, котрий стане покупцем у цьому магазині; відбувся напад на релігійну ходу, організовану Українською греко-католицькою церквою в Перемишлі.

Міжнародна компанія Lindab (Варшава) зобов'язала співробітників-українців носити одяг у кольорах національного прапора (жовту сорочку і сині штани). Ситуація з дискримінаційним поділом працівників була помічена одним із клієнтів фірми, який звернув увагу, що працівники компанії носять форму різних кольорів залежно від відділу, в якому працюють, тоді як лише українці одягнені у синьо-жовту форму (кольори національного прапора!). Він повідомив про цей випадок у польську антирасистську асоціацію Never Again, котра, у свою чергу, надала їй широкого розголосу [2]. І це, на жаль, далеко не повний перелік небезпек, на які наражаються українці за кордоном.

Як ми бачимо, сьогодні зазначену проблему вже неможливо ігнорувати. Але Україна досі не веде систематичного відстеження й обліку випадків порушення прав наших співвітчизників за кордоном, адже не всі звертаються по допомогу в посольство чи консульство або навіть не знають, що певні дії проти них порушують їх права. Як позитив слід відзначити, що у 2018 р. уряд вперше під час підготовки до щорічного Діалогу з прав людини між ЄС та Україною за ініціативи Міністерства юстиції України підняв питання про вивчення ситуації з правами українців, які живуть і працюють у країнах Євросоюзу.

Важливим багатостороннім документом у сфері соціального захисту цієї категорії мігрантів є Європейська конвенція про правовий статус мігрантів, яка вступила в силу для України у 2007 р. Вона зобов'язує країни, котрі приєдналися до неї, надавати працівникам-мігрантам і членам їх сімей соціальне забезпечення та захист прав і свобод нарівні зі своїми громадянами. Двосторонні угоди про соціальне забезпечення укладено Україною з Болгарією, Естонією, Іспанією, Латвією, Литвою, Польщею, Португалією, Словаччиною, Чехією. Найбільш поширеними проблемами, з якими стикаються мігранти, що працюють без офіційного

дозволу, є відмова роботодавців виплатити зарплату, письмово укласти трудовий договір, заниження обіцяної зарплатні, понаднормова робота, шантаж, відбирання документів. У таких ситуаціях юристи радять: якщо хтось наважується взятися за роботу, не підписуючи контракту, то повинен подбати про «збирання доказів» своєї праці: sms, листи, фото – все, що може стати підтвердженням виконаних робіт для конкретного роботодавця в конкретний період.

У чому ж причина замовчування випадків дискримінації українців за кордоном? Переважно вона пов'язана з недостатньою поінформованістю наших співвітчизників щодо своїх прав і механізмів їх захисту, адже часто, опиняючись у таких ситуаціях, люди не знають, куди звертатися по допомогу і як потрібно діяти. Також не варто забувати про страх втратити роботу, адже більшість є саме трудовими мігрантами і розповсюдження з боку роботодавців негативної інформації про них може привести до втрати роботи. Не останню роль відіграють і побоювання отримати ще більш негативну суспільну реакцію у свій бік. Проте замовчування проблеми унеможливує побудову дієвого механізму захисту прав наших співвітчизників за кордоном.

Відзначимо, що означена проблема має глибинні причинно-наслідкові зв'язки і соціокультурні й економічні підстави, а тому розглядати її спрощено, з позиції ментального неприйняття, скажімо, поляками українців, неприпустимо. Так, своїм корінням проблема дискримінації представників будь-якої нації в іншому соціальному і культурному вимірі сягає внутрішньої готовності та спроможності індивіда до адаптації (навіть якщо йдеться про тимчасову роботу за кордоном) до нових умов і правил життя, цінностей і способу мислення, прийнятних у цій країні. Водночас таку ж готовність до толерантного ставлення і прийняття представників іншої культури мають демонструвати і громадяни країни-реципієнта. Соціалізація й акультурація мігрантів – функція суспільства, а не держави. «Приймаюча» більшість або приймає цей виклик і належним чином вибудовує відносини з іммігрантами, або може опинитися у меншості і врешті-решт бути витісненою. Про це йдеться у дослідженні професора економіки та державної політики Оксфордського університету Пола Колльєра «Exodus: How Migration is Changing Our World» (2013) [10]. Переселення людей із бідних країн до заможних є, на думку Колльєра, цілком закономірним економічним процесом, який може мати непередбачувані наслідки і призвести до ускладнень геополітичного характеру. Автор дослідження наголошує, що означена тема пов'язана з такими гострими соціальними питаннями, як націоналізм і расизм. Вихід він вбачає у відмові від пошуку відповіді на питання: «Міграція населення – це добре чи погано?». Натомість зусилля фахівців із різних галузей наук, зокрема правничої й економічної, слід спрямувати на встановлення системного контролю за міграційними потоками. Саме контроль над міграцією, жодним чином не будучи неприємним пережитком націоналізму і расизму, стане надалі головним інструментом соціальної політики у країнах-реципієнтах [10].

Між країнами, що приймають мігрантів, є колосальні розбіжності щодо встановлення «рамоч» дозволеної імміграції: Японія перетворилася на одну з найбагатших країн в світі, залишившись абсолютно закритою для іммігрантів; емірат Дубай став одним із найбагатших саме за допомогою імміграції, яка йшла такими швидкими темпами, що сьогодні корінні мешканці емірату становлять лише 5% його населення. Країни відрізняються і в контексті вимог до мігрантів: Австралія та Канада висувають значно вищі вимоги до їх освітнього рівня, ніж США, які, в свою чергу, більш вимогливі, ніж Європа. Окремі країни забезпечують мігрантам повну юридичну рівність із корінним населенням, включаючи право викликати до себе родичів, інші ж – лише статус контрактних працівників, котрі підлягають репатріації і не мають громадянських прав. Неоднозначним є і ставлення до питання асиміляції та збереження культурних відмінностей.

І головне, все ще залишається невирішеним протиріччя між розумінням міграційної політики на національному рівні як комплексу послуг, які надає мігрантам держава-реципієнт (правові статуси, працевлаштування тощо), і тими зобов'язаннями, що накладаються

міжнародним правом на приймаючу сторону щодо певних категорій мігрантів. Це різне бачення цілої низки проблем, пов'язаних із недосконалістю національного законодавства у галузі міграційної політики, з одного боку, і міжнародного права – з іншого. Доволі поширене ставлення до іммігрантів як «ресурсу» суперечить уявленню про цінність людини, на якому будується вся система міжнародного права.

Колізія міжнародного і національного права закладена в основних міжнародно-правових документах. Наприклад, непорушним є право кожної людини залишати будь-яку країну, включаючи і свою власну, та повертатися назад, проголошене Загальною декларацією прав людини (ст. 13, п. 2). Проте це право не супроводжується «дзеркальним» правом в'їзду до будь-якої країни на рівні національного законодавства. Фактично це суперечить реалізації принципу свободи пересування.

Інша проблема полягає в існуванні об'єктивних протиріч щодо інтересів країн-донорів і країн-реципієнтів. У кожній з двох груп країн формуються різні підходи до розуміння переваг, які надає міграція. В останні 10–15 років країни походження мігрантів, усвідомивши переваги масштабних грошових переказів від своїх громадян, котрі працевлаштувалися за кордоном, активно долучилися до міжнародного діалогу щодо міграції та формування відповідної міжнародно-правової бази. Підхід, заснований на правах людини, відповідає інтересам країн виїзду, оскільки він покликаний забезпечувати приймаючими країнами трудові та соціальні права їх громадян, гарантувати гідні умови праці, а отже, гідні заробітки і постійний «грошовий потік» переказів мігрантів на батьківщину. Проте, як вже зазначалося вище, «вигода» від такого підходу для держави-донора в далекій перспективі є доволі сумнівною, адже відтік населення з країни із подальшим отриманням мігрантами усіх прав і можливостей корінного населення врешті-решт до краху економіки у цій країні.

Отже, основним принципом міжнародного права є повага до прав людини, тоді як на національному рівні міграційна політика держав зумовлюється трьома подекуди конкуруючими цілями: економічним прагматизмом, міркуваннями національної безпеки і правами людини. У різний час і за різних обставин кожна з цих цілей може бути домінуючою. Коли переважають економічні інтереси країни або цілі національної безпеки, концепція прав відходить на другий план, що призводить до виникнення колізій між національним і міжнародним правом в управлінні міграційними процесами. І «міграційний саміт» ЄС у Брюсселі в червні 2018 р. засвідчив наявність принципово відмінних позицій щодо урегулювання наявної міграційної кризи. А зберегти принцип «Європейської солідарності» вдалося завдяки коригуванню норм європейського права у галузі регулювання міграційних процесів.

Висновки. Порушення прав трудових мігрантів, у т. ч. українських, за кордоном зумовлене низкою не вирішених проблем, пов'язаних із недосконалим правовим забезпеченням міграційних процесів як на національному, так і на міжнародному рівні. Наявні колізії міжнародного і національного права в управлінні міграційними процесами вкрай негативно позначаються на процесі урегулювання правових відносин міграційної політики.

Не викликає сумніву, що система міграційного законодавства потребує суттєвого удосконалення, передусім у сфері забезпечення відповідальності організаторів нелегального транспортування людей через кордон; поліпшення координації зусиль різних відомств, органів місцевого самоврядування; посилення прикордонного контролю, особливо в умовах збройного конфлікту на сході нашої держави. Крім того, варто посилити контроль за перебуванням іноземців у країні, що потребує створення єдиної інформаційної системи, яка б накопичувала дані про іноземців від моменту звернення щодо в'їзної візи до виїзду з України. І вкрай важливим є розвиток міжнародного співробітництва в галузі запобігання нелегальній міграції. Насамкінець зауважимо: ключовою причиною, що спонукає українців до пошуку роботи за кордоном, є економічний занепад, неспроможність держави забезпечити своїм громадянам гідний рівень життя. І лише докорінні зміни у цьому напрямі стануть запорукою повернення трудових мігрантів на батьківщину й, відповідно, зростання добробуту нашої країни.

Список використаних джерел:

1. Синцеров Л. География международных миграций населения в современную эпоху глобализации. *Известия РАН. Серия : Географическая*. 2019. № 2. С. 31–40.
2. Власюк В., Стецюк З. Порухення прав українців в ЄС: як змінити ситуацію. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2018/07/18/7084328> (дата звернення: 03.06.2019).
3. Crawley H., Drinkwater S., Kauser R. Regional variations in attitudes towards refugees: evidence from Great Britain. IZA DP. 2013. № 7647. URL: <http://repec.iza.org/dp7647.pdf> (дата звернення: 03.06.2019).
4. Dustmann, C., Vasiljeva, K., Damm, A.P. Refugee migration and electoral outcomes. CReAM. 2016. Vol. 19. P. 16. URL: www.cream-migration.org/publ_uploads/CDP_16_16.pdf (дата звернення: 04.06.2019).
5. Ruist, J. Refugee immigration and public finances in Sweden. *Working papers in economics*. 2015. № 613. URL: https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/38323/1/gupea_2077_38323_1.pdf (дата звернення: 03.06.2019).
6. Євдокимов В., Шиманська К. Стан та нормативно-правове регулювання міграції біженців та шукачів притулку у ЄС як інституційний базис управління міжнародними міграціями. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2017. Вип. 3. С. 55–60.
7. Кучменко Н. Легальні та нелегальні канали трудової міграції українців: правові та етнологічні аспекти. Етнічна історія народів Європи. Київ, 2011. 156 с.
8. Малиновська О. Україна, Європа, міграція: міграції населення України в умовах розширення ЄС. Київ, 2004. 171 с.
9. Чугуєвська М. Проблемні аспекти правового регулювання працевлаштування громадян України за кордоном : навчальний посібник. Київ : Віче, 2012. № 24. 30 с.
10. Paul Collier, Exodus. How Migration is Changing Our World. Oxford : Oxford University Press, 2013.
11. Castles S., H. de Haas, Miller M.J. The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World. New York, 2014. 401 p.
12. Шиманська К.В. Міграція людських ресурсів в умовах гео економічних трансформацій: регіональний вимір : монографія. Житомир : ЖДТУ, 2017. 588 с.

